

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده	۱
فصل اول : تعریف حبس، ماهیت و اقسام کیفر حبس و ویژگیهای آن	
۱-۱- مقدمه	۳
۱-۲- کلیات تحقیق	۳
۱-۲-۱- تعریف مسئله و بیان آن	۳
۱-۲-۲- سابقه و ضرورت انجام تحقیق	۴
۱-۲-۳- روش انجام تحقیق و تحلیل اطلاعات	۴
۱-۲-۴- اهداف و فرضیات	۴
۱-۳- مبحث اول - تعریف حبس در ایران	۵
۱-۳-۱- گفتار اول - حبس در ادبیات فقهی	۶
۱-۳-۲- گفتار دوم- تعریف حبس در آیین نامه های زندان ها	۷
۱-۴- مبحث دوم - ماهیت کیفر حبس	۷
۱-۴-۱- گفتار اول - ماهیت کیفری حبس (سلب و محدودیت آزادی)	۸
۱-۴-۲- گفتار دوم - ماهیت اجبار کنندگی حبس	۹
۱-۵- مبحث سوم- اقسام کیفر حبس	۱۰
۱-۶- مبحث چهارم - ویژگی های کیفر حبس	۱۱
فصل دوم : اهداف، فواید، ویژگی ها و شرایط به کارگیری جایگزین های کیفر حبس و انواع جایگزین های	
کیفر حبس	
مقدمه	۱۴
۱-۲- مبحث اول: اهداف جایگزین های کیفر حبس	۱۴
۲-۲- مبحث دوم: فواید جایگزین های کیفر حبس	۱۵
۳-۲- مبحث سوم: ویژگی ها جایگزین های کیفر حبس	۱۶
۴-۲- مبحث چهارم: شرایط جایگزین های کیفر حبس	۱۷

۱۷	۲-۴-۱- فرهنگ سازی لازم.....
۱۹	۲-۴-۲- داشتن قانونی مشخص و صریح.....
۱۹	۲-۵-۵- مبحث پنجم - انواع جایگزین های کیفر حبس.....
۱۹	۲-۵-۱- گفتار اول: جایگزین های سستی کیفر حبس.....
۱۹	۲-۵-۱-۱- آزادی مشروط.....
۲۰	۲-۵-۱-۲- تعلیق اجرای مجازات.....
۲۱	۲-۵-۱-۳- جزای نقدی.....
۲۱	۲-۵-۱-۴- محرومیت از حقوق اجتماعی.....
۲۲	۲-۵-۲- گفتار دوم - جایگزین های جدید کیفر حبس.....
۲۲	۲-۵-۲-۱- مفهوم دوره مراقبتی.....
۲۴	۲-۵-۲-۱-۱- شرایط و مدت دوره مراقبتی.....
۲۵	۲-۵-۲-۱-۲- وظایف ماموران دوره مراقبتی.....
۲۶	۲-۵-۲-۱-۳- جایگاه دوره مراقبتی در حقوق کیفری ایران.....
۲۸	۲-۵-۲-۱-۴- کادر قضایی.....
۲۸	۲-۵-۲-۱-۵- کادر اداری.....
۲۹	۲-۵-۲-۲- جریمه روزانه.....
۲۹	۲-۵-۲-۲-۱- اهداف و فوائد جریمه روزانه.....
۳۰	۲-۵-۲-۲-۱-۱- شرایط اعطا و نحوه اجرای جریمه روزانه.....
۳۲	۲-۵-۲-۲-۱-۲- جایگاه جریمه روزانه در حقوق کیفری ایران.....
۳۲	۲-۵-۲-۳- خدمات عمومی.....
۳۲	۲-۵-۲-۳-۱- تعریف خدمات عمومی.....
۳۳	۲-۵-۲-۳-۲- اهداف و فواید خدمات عمومی.....
۳۳	۲-۵-۲-۳-۳- شرایط و نحوه اجرای خدمات عمومی.....
۳۵	۲-۵-۲-۳-۴- جایگاه خدمات عمومی در حقوق کیفری ایران.....

فصل سوم : مبانی و عوامل گرایش به جایگزین های کیفر حبس

- ۳-۱-۱-۳-۱-۳مبحث اول - مبانی جایگزین های کیفر حبس..... ۳۸
- ۳-۱-۱-۳-۱-۳گفتار اول- تردید نسبت به موقعیت و اعتبار کیفر حبس ۳۸
- ۳-۱-۱-۳-۱-۳نارسایی در تأمین اهداف مجازات..... ۳۸
- ۳-۱-۱-۳-۲-۱-۳عدم هماهنگی با اصول حاکم بر مجازات ها..... ۴۰
- ۳-۱-۲-۱-۳گفتار دوم- تأثیر اندیشه های مکاتب کیفری در تحدید کیفر حبس..... ۴۱
- ۳-۱-۲-۱-۳مکتب کلاسیک ۴۱
- ۳-۱-۲-۲-۱-۳مکتب تحقیقی..... ۴۳
- ۳-۱-۲-۳-۱-۳مکتب دفاع اجتماعی..... ۴۴
- ۳-۱-۲-۴-۱-۳مکتب نئوکلاسیک (معاصر)..... ۴۶
- ۳-۱-۳-۱-۳گفتار سوم - اندیشه های کیفرزدایی..... ۴۷
- ۳-۱-۳-۱-۳کیفرزدایی تقنینی..... ۴۸
- ۳-۱-۳-۲-۱-۳کیفرزدایی قضائی..... ۴۹
- ۳-۲-۱-۳مبحث دوم- عوامل گرایش به سیاست جایگزینی کیفر حبس..... ۵۱
- ۳-۲-۱-۳گفتار اول- تردید در نقش های کیفر حبس..... ۵۲
- ۳-۲-۲-۱-۳گفتار دوم- معایب کیفر حبس..... ۵۲
- ۳-۲-۲-۱-۳جرم زایی حبس..... ۵۲
- ۳-۲-۲-۲-۱-۳تأثیر سوء حبس بر شخصیت و خانواده زندانی..... ۵۳
- ۳-۲-۲-۳-۱-۳اثرات سوء اقتصادی حبس..... ۵۴

فصل چهارم : اقدامات انجام شده برای توسعه جایگزین های کیفر حبس در سطح بین المللی و داخلی

کشورها

- ۴-۱-۱-۳مبحث اول - اقدامات سازمان ملل متحد..... ۵۷
- ۴-۱-۱-۳گفتار اول - سیر تاریخی اقدامات سازمان ملل متحد..... ۵۷
- ۴-۱-۲-۱-۳گفتار دوم - قواعد حداقل ملل متحد راجع به تدابیر غیر کیفر حبس (قواعد توکیو)..... ۵۹
- ۴-۲-۳-۱-۳گفتار سوم - اقدامات شورای اروپا در زمینه توسعه جایگزین های کیفر حبس..... ۶۱

۴-۲- مبحث دوم- اقدامات انجام شده در حقوق داخلی (ملی) کشورها در زمینه توسعه جایگزین‌های کیفر

حبس..... ۶۳

۴-۲-۱- گفتار اول - توسعه جایگزین‌های کیفر حبس در نظام کیفری فرانسه..... ۶۴

۴-۲-۲- گفتار دوم - توسعه جایگزین‌های کیفر حبس در نظام کیفری آلمان..... ۶۵

۴-۲-۳- گفتار سوم - توسعه جایگزین‌های کیفر حبس در نظام کیفری سوئد..... ۶۵

فصل پنجم : نتیجه گیری

نتیجه گیری..... ۶۸

پیشنهادات..... ۶۸

منابع و مأخذ..... ۶۹

چکیده

با عدم توفیق مجازات سالب آزادی در بازپروری اجتماعی بزهکاران و به منظور کاهش جمعیت کیفری زندان و پیشگیری از تکرار جرم و تقلیل هزینه‌های اجرای مجازات سالب آزادی سیاست جایگزینی مجازات سالب آزادی از چند دهه اخیر مورد توجه نظام‌های کیفری و سازمان ملل متحد قرار گرفت. در ایران از نخستین دوره‌های قانون‌گذاری تدابیری برای تحدید قلمرو مجازات سالب آزادی در نظر گرفته شده بود. از سال ۱۳۷۰ جایگزینی‌های این مجازات بیش از پیش گسترش یافت اکنون تدابیر جایگزین به نحو گسترده‌ای در قالب تبدیل مجازات سالب آزادی و تعلیق اجرای آن قابل دسترسی هستند.

در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ جایگزین‌های کیفر حبس مورد توجه قرار گرفته بود، در قانون مجازات اسلامی جدید ۱۳۹۲ علاوه بر موارد قبلی جایگزین‌های کیفر حبس مواردی جدیدی از جایگزین‌ها مورد توجه قرار گرفته است که از آن جمله می‌توان به جریمه روزانه، خدمات عمومی و دوره مراقبتی اشاره کرد.

واژگان کلیدی:

جایگزین های کیفر حبس، حقوق کیفری ایران، قانون مجازات اسلامی

فصل اول

تعریف حبس، ماهیت و اقسام کیفر حبس و ویژگی‌های آن

۱-۱- مقدمه

آزادی ودیعه‌ای است که با خلقت انسان در وجود او نهاده شده است که با توجه به اهمیتی که در حیات بشری دارد از حقوق ممتازی به شمار می‌رود که مبنای بهره‌مندی از سایر حقوق انسانی را تشکیل می‌دهد. به همین جهت در تمامی نظام‌ها و جوامع به عنوان حقوق اساسی شناخته شده و در قواعد بین‌المللی چون اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز همواره به شناسایی و احترام به آن تأکید شده است. اعمال این حق ضمن این که در رشد انسان‌ها و شکوفایی جوامع تأثیر عمده‌ای دارد، اما استفاده نابجا از آن و افراط و تفریط در قلمرو آن می‌تواند مشکلات و ناهنجاری‌هایی را در پی داشته باشد. به همین جهت حدود و شرایط آن را قوانین هر کشوری تعیین می‌نماید. بدین ترتیب تنها به موجب قانون ممکن است محدودیت‌هایی برای آزادی افراد پیش‌بینی شود. بر این اساس سلب آزادی افراد بدون مجوز قانون جرم و قابل مجازات شناخته می‌شود.

با توجه به نقشی که آزادی در زندگی افراد ایفا می‌کند ایجاد محدودیت یا سلب آن به عنوان ضمانت اجرای هنجارها و ارزش‌های مورد احترام جوامع از دیرباز به عنوان رایج‌ترین ابزار مقابله با بزهکاران مورد توجه بوده است زیرا سرافکنندگی و رنج حاصل از آن می‌تواند موجب ارعاب و بازدارندگی و جبران خطای ارتكابی را فراهم نماید.

۱-۲- کلیات تحقیق

۱-۲-۱- تعریف مسئله و بیان آن

مجازات‌ها به عنوان واکنش اجتماع در مقابل بزهکاری همواره شاهد تحولاتی به منظور دستیابی به وسایل مناسب‌تر دفاع از حقوق انسان‌ها و امنیت اجتماع بوده است. تردیدی نیست که حقوق موضوعه هر کشوری با تلاش اندیشمندان و آموزه‌های کیفرشناسی همواره تحول یافته و در خصوص تعیین و کاربرد ضمانت اجراها تدابیر مختلفی را در شرایط و دوره‌های مختلف به کار گرفته است. مجازات سالب آزادی که از مهم‌ترین مجازات‌ها است نیز از این فرایند مستثنی نیست. با توجه به این که کیفر سالب آزادی از جمله رایج‌ترین کیفرها محسوب می‌شود، مسئله این است که آیا این کیفرها همچنان بهترین وسیله برای دفاع اجتماع در مقابل بزهکاران است؟ در غیر این صورت چه اقدام‌ها و تدابیر دیگری می‌توان به جای آن پیش‌بینی نمود که فاقد معایب آن بوده و از طریق آنها ضمن تأمین حقوق جامعه به اهداف اصلاح و پیشگیری از تکرار جرم نیز دست یافت؟

اندیشمندان حقوق کیفری و کیفرشناسان به منظور حمایت از آزادی انسان‌ها و سازگاری اجتماعی بزهکار این موضوع را مورد بررسی قرار داده و تدابیری برای آن اندیشیده‌اند. در این رساله با پرداختن به مبانی موضوع این مسائل مورد بررسی قرار می‌گیرد: ۱- آیا سیاست جنایی ایران به جایگزینی در قلمرو کیفر حبس گرایش نشان می‌دهد؟ ۲- در این صورت از چه روش‌هایی برای این سیاست استفاده می‌شود؟ ۳-

تدابیری که به عنوان جایگزین حبس پیش‌بینی شده است کدامند؟ آنچه که در این تحقیق مورد تأکید قرار می‌گیرد شناخت دیدگاه سیاست جنایی ایران نسبت به تدابیر جایگزین مجازات سالب آزادی و تحلیل جنبه‌های قضائی و تقنینی آن است.

۱-۲-۲- سابقه و ضرورت انجام تحقیق

پیش‌بینی جایگزین‌هایی برای کیفر سالب آزادی در چند دهه خیر عمدتاً تحت تأثیر مطالعات جرم‌شناختی مورد توجه قانون‌گذاران مختلف و همچنین سازمان ملل متحد قرار گرفته است. در ایران موضوع تاکنون به طور مستقل و جامع مورد مطالعه قرار نگرفته است ولی مقالاتی مختصر در ارتباط با آن در نشریات حقوقی درج شده است. با عنایت به تأکیدی که برای حمایت از آزادی‌های اساسی و همچنین دفاع مؤثر از جامعه در مقابل تظاهرات مجرمانه می‌گردد و اهمیتی که موضوع اصلاح بزهکاران و پیشگیری از تکرار جرم دارد بررسی تدابیری که فاقد معایب مجازات سالب آزادی بوده و متضمن اهداف مزبور نیز باشند به عنوان جایگزین مجازات سالب آزادی ضرورت تحقیق مستقل و جامعی را در این زمینه ایجاد می‌نماید. بدین ترتیب موضوع تحقیق از هر نظر تازه بوده و در عین حال برای توسعه سیاست جایگزینی تقنینی و قضائی مفید خواهد بود و از نتایج آن مراجع قضائی و قانون‌گذاری، مؤسسات پژوهشی، دانشگاه‌ها و محققان و دانشجویان رشته حقوق و سازمان زندان‌ها می‌توانند بهره‌مند شوند.

۱-۲-۳- روش انجام تحقیق و تحلیل اطلاعات

تحقیق نوعاً به روش نظری بوده و بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای و فیش‌برداری و استفاده از نظرات اساتید رشته حقوق و قضات و مراجعه به مراجع قضائی، مؤسسات پژوهشی و سازمان زندان‌ها انجام می‌شود. با دسته‌بندی اطلاعات مقایسه و ارزیابی آنها و عرضه آنها به شیوه‌ها و مقررات پیش‌بینی شده در قوانین کیفری به بررسی موقعیت کیفر سالب آزادی و تأثیر اندیشه‌های مکاتب کیفری در تحدید آن پرداخته و عوامل گرایش به سیاست جایگزینی و روش‌های به کار رفته در نظام کیفری ایران و همچنین تدابیر پیش‌بینی شده برای جایگزینی مجازات سالب آزادی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۲-۴- اهداف و فرضیات

بیان نارسایی‌های مجازات سالب آزادی و مشکلات ناشی از نظام زندان‌ها، شیوه‌های اتخاذ شده در نظام کیفری ایران برای مقابله با این مشکلات و همچنین تلاش‌هایی که در جهان توسط نظام‌های کیفری در برخی کشورها و سازمان ملل متحد در این مورد صورت گرفته است، بررسی و ارزیابی تدابیری که در ایران برای جایگزینی مجازات سالب آزادی وجود دارد، به منظور دستیابی به وسایل مناسب‌تر و روش‌های کاربردی‌تر برای مقابله با آثار ناگوار مجازات سالب آزادی از اهداف عمده تحقیق محسوب می‌شوند. فرضیاتی که برای این منظور مطرح شده است عبارتند از:

- ۱- مجازات سالب آزادی رسالت‌های خود را در پیشگیری از تکرار جرم و اصلاح بزهکاران نمی‌تواند نسبت به همه بزهکاران و انواع جرایم به انجام برساند.
- ۲- با توجه به نارسایی‌های مجازات سالب آزادی و معایب آن و مشکلات نظام زندان‌ها توسل به جایگزین‌های مجازات سالب آزادی ضروری است.
- ۳- گرایش کلی نظام کیفری ایران پیروی از سیاست جایگزینی در قلمرو مجازات سالب آزادی است. مورد استفاده قرار می‌گیرد و ویژگی‌ها و اهداف و آثار آنها در فصل دوم مورد مطالعه قرار خواهند گرفت.

۱-۳- مبحث اول - تعریف حبس در ایران^۱

یکی از بارزترین دستاورد های مکاتب کیفری و تفکرات جدید در خصوص ماهیت و اهداف مجازات‌ها، طرح تدریجی ولی قوی حبس یا سلب آزادی به عنوان یک مجازات بود. این نهاد کیفری جدید حداکثر تناسب با خصوصیات پیشنهادی توسط اکثر مکاتب و اندیشمندان کیفری به عنوان قابل قبول و موجه را دارا بود و جایگزین مناسبی برای مجازات های بدنی و غیر انسانی گذشته به حساب می‌آمد.

با اجرای مجازات سالب آزادی مرتکب برای مدتی از جامعه طرد شده و خطر او برای جامعه از بین می‌رود (حفظ اجتماع و نظم عمومی) و هم اینکه خطری خود مرتکب را تهدید نمی‌کند (حفاظت از حقوق متهم و محکوم از گزند بزه دیدگان یا سایر افراد و نیز حفظ ادله جرم) و هم اینکه می‌توان زندانیان را طبقه بندی کرد و روش‌های اصلاحی خاص قرار داد تا در طول اقامت در زندان به افرادی قانون پذیر و اجتماعی تبدیل شوند (هدف فردی کردن مجازات و اصلاح و باز اجتماعی کردن مرتکبین). از اینها گذشته، مجازات حبس بر خلاف برخی مجازات های قابل تقسیم و قابل تطبیق بر موارد متفاوت و شخصیت های مختلف است و در صورت اشتباه قاضی نیز از لحاظ جبران خسارت سهل تر است.

علی الاصول محل نگهداری متهمین بازداشتگاه یا توقیفگاه نامیده می‌شود و زندان و ندامتگاه به محل نگهداری کسانی اختصاص دارد که محکوم به حبس و یا سلب آزادی شده اند. اما در زبان رایج بین مردم و حتی در کتب تخصصی و قوانین گاهی واژه های مشترک برای بیان هر دو مفهوم بکار گرفته می‌شوند. در آیین نامه های جدید التصویب در نظام جمهوری اسلامی ایران حتی مفاهیم و نام های جدید تری نیز وضع و بکار گرفته شده - مثل «بازداشتگاه امنیتی» و «بازداشتگاه موقت» - که از لحاظ مفهوم و کارکرد تفاوتی با بازداشتگاه به معنی عرفی و اعم کلمه ندارند. چنانچه در ادامه بحث خواهد شد، این اسامی تنها نشانگر نوعی طبقه بندی توقیف شده و فراهم کردن زمینه برخورد متفاوت و اغلب شدید تر با برخی مرتکبین جرایم خاص و مسامحه با برخی دیگر یعنی سیاست کیفری افتراقی و دو دسته کردن مرتکبین است. برای

^۱ - حاجی تبار فیروزجانی، حسن، جایگزین های کیفر حبس، چاپ اول، انتشارات فردوسی، سال ۱۳۸۶ ص ۱۱